

AARBØGER
FOR
NORDISK OLDKYNDIGHED
OG HISTORIE

ANNUAL OF THE ROYAL SOCIETY OF NORTHERN ANTIQUARIES

2007

DET KONGELIGE NORDISKE OLDSKRIFTELSKAB
KØBENHAVN 2010

© 2010 Det Kgl. Nordiske Oldskriftselskab
Frederiksholms Kanal 12
DK-1220 København K.

ISBN 978-87-87483-14-8
ISSN 0084-585X

Redaktion: Poul Otto Nielsen (ansv.) og Ulla Lund Hansen
Grafisk tilrettelæggelse og billedbehandling: Jan Holme Andersen

Udgivet med støtte fra Forskningsrådet for Kultur og Kommunikation

Grunddesign, prepress og tryk: Narayana Press, Gylling
Skrift: Minion
Papir: 130 g Chorus Satin

Omslag: Den Kongelige Commission for Oldsagers Opbevaring
nedsat ved forordning af Kong Christian VII den 22. maj 1807
Medlemmer i perioden 1807-1816, fra toppen mod højre:
Kommissionens formand A.W. Hauch, F. Münter,
kommissionens sekretær R. Nyerup, P.J. Monrad,
W.H.F. Abrahamson, B. Thorlacius, E. Vargas Bedemar,
E.C. Werlauff, og L.S. Vedel Simonsen

*Alle manuskripter sendes til vurdering hos to anonyme referees,
inden de accepteres til trykning*

All papers are subject to anonymous peer refereeing

*Vor einer möglichen Publikation werden alle Manuskripte
zwei anonymen Referenten zur Begutachtung vorgelegt*

Salg til ikke-medlemmer i kommission hos:
Herm. H. J. Lynge & Søn
Internationalt antikvariat
Silkegade 11
DK-1113 København K.
www.lynge.com
herman@lynge.com

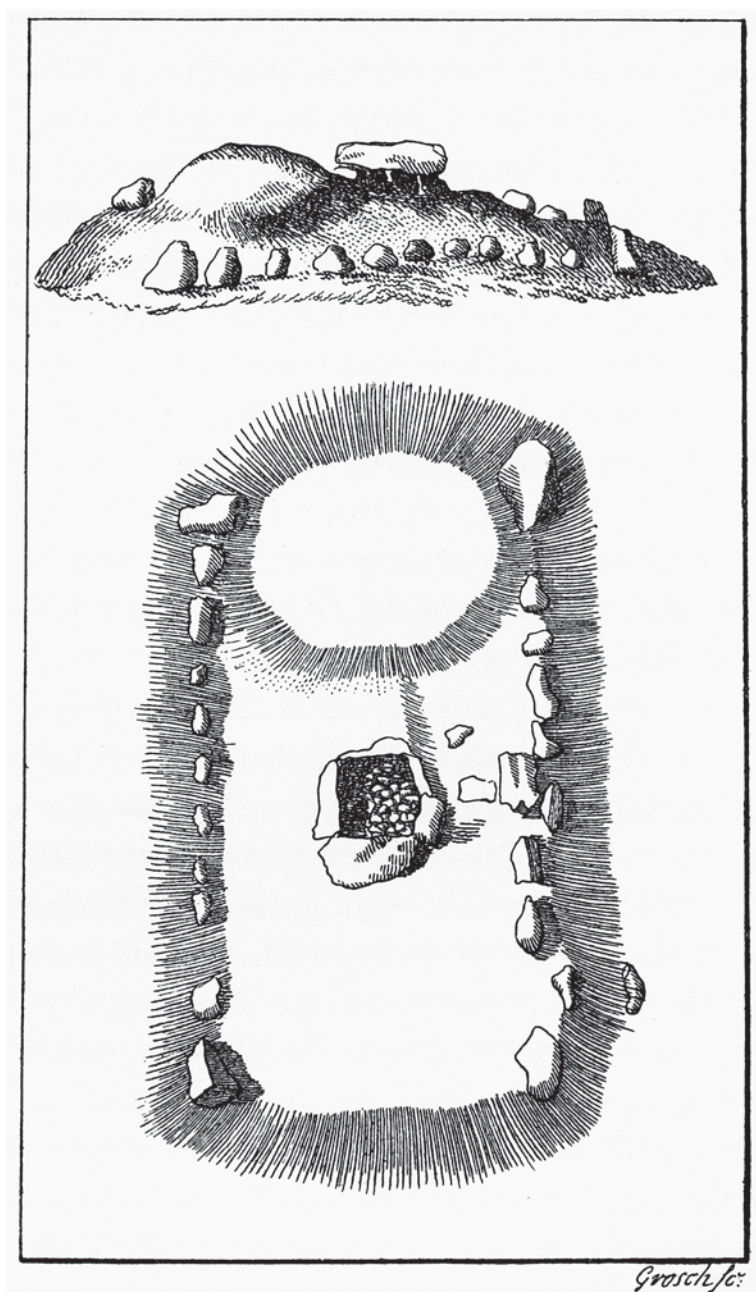
Salg med rabat til medlemmer direkte fra Selskabet
– se bagest i bogen

Oldsagskommissionens tidlige år

forudsætninger og
internationale forbindelser

NATIONALMUSEETS 200 ÅRS JUBILÆUMSSYMPOSIUM
24.-25. MAJ 2007

ARRANGERET AF NATIONALMUSEET OG WORMIANUM
I SAMARBEJDE MED KULTURARVSSTYRELSEN

Kong Hildetands høj. Frontispice til F. Münters bog fra 1806 »Lejre i Sjælland i Begyndelsen af det Nittende Aarhundrede«, der var medvirkende til oprettelsen af Den Kongelige Commission for Oldsagers Opbevaring i 1807.

The barrow of King Hildetand in Lejre on Zealand. Frontispiece in F. Münters book of 1806 that took part in the establishment of the Royal Commission for the Preservation of Antiquities in 1807.

Frederik Münter og S. Petri kirke

Af ULLA KJÆR

Abstract: Teolog og fra 1808 biskop Friederich Münter, der var en af hovedmændene bag stiftelsen af »Den kongelige Commission til Oldsagers Opbevaring« i 1807, kom til Danmark knap fire år gammel i 1765. Hans far, Balthasar Münter, var af udenrigsminister J.H.E. Bernstorff indkaldt som præst for den tyske menighed ved S. Petri kirke i København, og præstehjemmet blev et samlingssted for en intellektuel elite. Friederich Münter fik endvidere tidligt lejlighed til at rejse rundt i det danske landskab, besøge oldtids- og middelaldermonumenter og deltage i arkæologiske undersøgelser. Faderens ven og Friederich Münters åndelige mentor, landbrugsreformer og filosof Tyge Rothe, beskrev i 1788 sit ideal om et statsmuseum, og Friederich Münter føjede til, at der til samlingen »af alle nordiske Mindesmærker og Oldsager« hørte jordfaste minder rundt omkring i landet. Andre som blandt andet professor Rasmus Nyerup var inde på den samme tanke, og da Friederich Münter i marts 1807 foreslog oprettelsen af en oldsagsansvarlig kommission, udnævnte Kong Christian VII både Münter og Nyerup til medlemmer af en sådan kommission. Friederich Münter ligger begravet i S. Petri kirke.

Kun hundrede skridt fra Københavns domkirke ligger endnu en kirke, den middelalderlige S. Peders kirke (fig. 1) på hjørnet af Nørregade og S. Pedersstræde.¹ Den ringe afstand mellem de to kirker førte efter reformationen i 1536 til, at deres sogne blev slået sammen. S. Peders blev nedlagt som kirke og dens bygninger taget i brug som kanon- og klokkestøberi. Men i 1585 blev støberifunktionen flyttet til en af byens andre middelalderkirker, S. Clara kirke, mens S. Peders atter blev taget i brug som kirke, nu for Københavns tyske menighed og under navnet S. Petri. I de følgende århundreder blev den tyske menighed stadig større, og kirken fik mægtige mænd som sine 'patroner', dvs. som bemyndigede til at indsætte præster og degne og med råderet over kirkens indtægter og ansvar for, at disse blandt andet blev brugt til at holde bygningerne i en ordentlig stand. Blandt 1600-tallets patroner var således rigshofmester Corfitz Ulfeldt, Frederik III's rentemester og højre hånd Christoffer Gabel samt rigskansler Peder Schumacher Griffenfeld.

I 1763 blev patronatsretten overdraget til chefen for Tyske Kancelli, dvs. det dansk-norske dobbeltmonarkis udenrigsminister, J.H.E. Bernstorff. Han var født i 1712 som yngste søn af en hannoveransk godsejer og gik som tyveårig i tjeneste hos den danske konge. Den moderne opfattelse af en nation var på dette tidspunkt endnu et par generationer fra at slå igennem, og set med nutidens øjne fungerede embedsmænd som Bernstorff som betroede medarbejdere i selvvalgte firmaer med fyrsten som entydig chef. Bernstorff gjorde da også sit for at fremme 'sit' firma; han ivrede for at trække industrivirksomheder til Danmark; han førte med større held en neutralitetspolitik, der sikrede den danske handelsflådes uhindrede fremfærd, og han var ikke blot selv glad for kunst og kultur, men også meget bevidst om, hvordan et samfund kunne bruge disse faktorer som et udtryk for sin formåen. Han havde blandt meget andet således den afgørende indflydelse på, at franskmænden Paul-Henri Mallet i 1752 blev knyttet til Danmark og sat i gang med at

Fig.1. Den tyske kirke, S. Petri kirke set fra Nørregade. Kobberstik i Pontoppidans *Den Danske Atlas*, bind II, 1764.

Church of Sct. Petri, the German church, as seen from 'Nørregade'. Copper in Pontoppidan's 'Den Danske Atlas', vol. II, 1764.

skrive en Danmarkshistorie på det europæiske hovedsprog fransk. Mallet var både grundig og seriøs, og resultatet blev et værk, der i en hidtil uset grad gav udlandet et indblik i nordisk historie, kunst og mytologi (Horstbøll 2008; jf. K. Lundbeck-Culot i dette bind).

Bernstorff havde et stort internationalt netværk - og brugte det.² Dette blev vendt imod ham under den bølge af mistillid til Frederik V's mest indflydelsesrige ministre, der brød frem efter kongens død i januar 1766. Det blev nemlig blandt andet bebrejdet ham, at han til skade for den danske nation

havde ladet landets officielle poster besætte med lutter udlændinge. Men han svarede for sig; han ville hverken favorisere danske eller udenlandske kandidater, men udelukkende antage den, der bedst ville kunne opfylde den danske konges ønsker. Det var ikke Bernstorffs skyld, at der var så få indfødte danskere, der havde de fornødne kvalifikationer: »la Noblesse Danoise est peu nombreuse«!³

Kun fire år senere, i 1770, var en anden fremmedfødt, Christian VII's livlæge J.F. Struensee, kommet tilstrækkelig tæt på kongen til at kunne afsætte Bernstorff, ophæve statsrådet og overtage magten. Men den fokus på balancen mellem det danske og det udenlandske, som anklagen imod Bernstorff havde antydnet, var et varsel om, at den traditionelle opfattelse af de enkelte lande som en slags virksomheder var på vej ud til fordel for den anskuelse, at landene var defineret af deres geografisk afgrænsede befolkninger, og at disse befolkninger ikke agerede

som tjenere for en fælles hersker, men ud fra deres kærlighed til deres fædreland. I 1700-tallets sidste trediedel undergik det danske styre da også flere forandringer. Christian VII havde næppe overtaget tronen efter Frederik V, før det stod klart, at han var for psykisk ustabil til at kunne leve op til sit nedarvede ansvar som enevældig konge. I 1770-72 var Struensee landets reelle regent, så fulgte et tolvårigt interregnum under kabinetssekretær Ove Høegh-Guldberg, hvorpå kronprins Frederik (VI) ved et kup i 1784 overtog regeringen. Samtidig blev nationalitetstanken mere og mere markant. Ti år efter afslutningen på Frederik V's tid med dens mange udenlandsk fødte embedsmænd og internationale tænkemåde blev det med den unikt radikale indfødsretslov i 1776 slået fast, at det herefter kun var personer »født i vore riger og lande« eller som ad anden vej havde opnået en tilsvarende status, der kunne få adgang til danske statsembeder. Loven medførte dog ingen ændringer i forholdene for de fortsat siddende embedsmænd, der havde valgt Danmark som deres arbejdsplads under de foregående konger, og som følte sig lige så hjemme her som de danskere, der arbejdede til gavn for deres fædreland i Christian VII's tid. De fleste af de førstnævnte embedsmænd var knyttet til S. Petri kirke, og de og deres familier dannede en intellektuel elite i den danske hovedstad i 1700-tallets slutning. Navne som Schimmelman, Stolberg og Reventlow er fortsat knyttet til denne epoke, sammen med Bernstorff: J.H.E. Bernstorffs nevø Andreas Peter arvede onkelens stilling, og fra 1784, da han kom tilbage til dansk politik efter fire år i eksil på grund af sin modstand mod Guldbergregimet, og indtil sin død i 1797 var han Danmarks mest indflydelsesrige statsmand.

Blandt de mange embedsmænd, som J.H.E. Bernstorff var med til at kalde til Danmark, var den tidligere vajsenshuspræst og hofdiakon i Gotha, Balthasar Münter (fig. 2). Han blev i 1764 udnævnt til præst ved S. Petri kirke og flyttede sommeren efter ind i præsteboligen på hjørnet af S. Pedersstræde

Fig. 2. Balthasar Münter (1735-1793), præst ved S. Petri kirke. Kobberstik af venen I.M. Preisler 1775 (foto Det Kongelige Bibliotek).

Balthasar Münter (1735-1793), vicar at the Church of Sct. Petri. Engraving by his friend I.M. Preisler, 1775 (photo by the Royal Library).

og Larslejstræde sammen med sin hustru og deres to børn, den næsten fire år gamle Friederich (fig. 3) og babyen Friederike. B. Münter blev hurtigt en af byens mest populære prædikanter og hans hjem et samlingssted for folk fra fjern og nær. Det vidner om hans tilslutning til J.H.E. Bernstorff frem for Struensee, at Münter sammen med Holmens provst Jørgen Hee i 1771 blev idømt en betydelig bøde for i prædikenform at have givet udtryk for sin foragt for det aktuelle styre. Münter havde nemlig

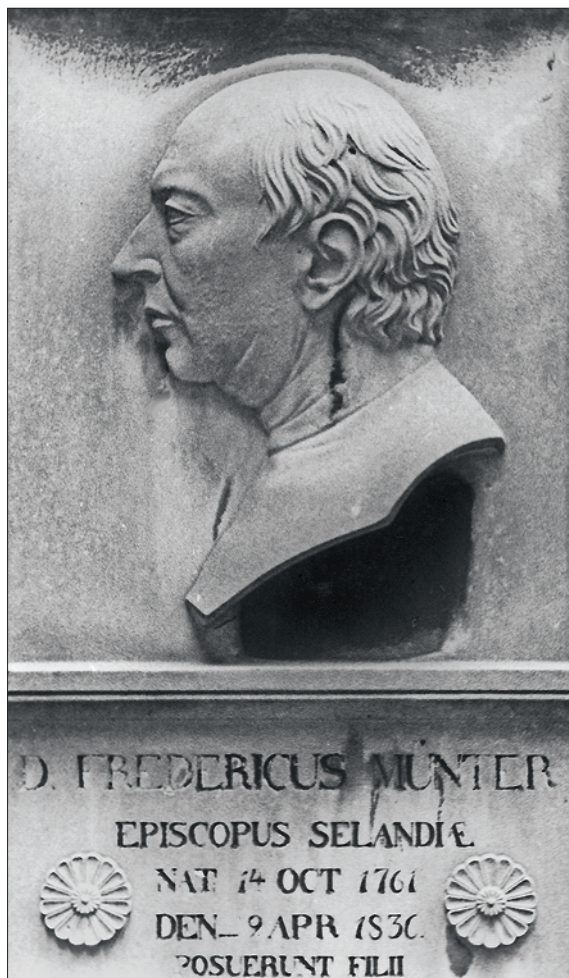

Fig. 3. Epitafium over biskop Friederich C.C.H. Münter (1761-1830) på familiegravstedet på S. Petri kirkes kirkegård. Udført i marmor af H.E. Freund (foto Steen Andkilde 1981, Nationalmuseet).

The epitaph of bishop Friederich C.C.H. Münter (1761-1830) at the family burial place in the churchyard at the Church of Sct. Petri. Carved in marble by H.E. Freund (photo by Steen Andkilde 1981, the National Museum).

sammenlignet både Struensee og kongen selv med træer, der bar dårlig frugt, og udtalt, at de havde fortjent at blive fældet, hvis deres frugt ikke blev bedre (Glebe-Møller 2007, 44-45). Ifølge datteren Friederike var præstehjemmet også et af arnestederne for

de konspirationer mod Struensee, der førte til hans og vennen Enevold Brandts fængsling ved et kup i januar 1772 (Bruun 1917, 20).

Et efterfølgende udtryk for, at der også havde været modstand mod Struensee i kredse, som i hans regeringstid havde holdt en lavere profil end Münter, blev givet af Sjællands biskop Ludvig Harboe, der udnævnte netop B. Münter og J. Hee til sjælesørgere for henholdsvis Struensee og Brandt i månederne op til de to misdæderes henrettelse i april 1772. Münter var intellektuelt set fuldt på højde med Struensee, og skønt Struensee var mere rabiat og afgjort antireligiøs, gik de to mænd begge varmt ind for oplysningstanken. De blev nære venner, og Struensee lovede Münter, at han om muligt ville opsøge ham efter sin død. Friederike Münter har i sine *Ungdomserindringer* beskrevet, hvordan hendes mor i den følgende tid lå søvnløs af skræk for dette indvarslede spøgeri, og hvordan hun fortsat skyede den snustobaksdåse, som Struensee havde haft og som han havde skænket Münter som et minde (Brun 1917, 21-22).

Balthasar Münter var i øvrigt også involveret i det kup, der i 1784 satte en stopper for den næste af de uortodokse statsmandskarrierer, der blev mulige i skyggen af den sindslidende Christian VII, denne gang Ove Høegh-Guldbergs. Münter har været en personlighed, som uden tvivl har stillet høje krav til både sig selv og andre. Efter sin tiårsfødselsdag fik sønnen Friederich en bog med formaninger fra faderen om, hvornår han skulle stå op, hvordan han skulle vaske og klæde sig og hvordan han skulle optræde over for henholdsvis tjenerskabet, sin søster og sine forældre, ligesom det blev slået fast, at hans far hver aften ville give ham et program for den følgende dag, og at det skulle afrapporteres, hvordan dagen så forløb (Andreasen 1937, 1-6). Men bagom de stramme tøjler lå der tydeligvis en stor tillid til drengen, der da også i vid udstrækning har følt sig som faderens jævnbyrdige: »als freye Menschen erzog er seine Kinder«, skrev han siden hen om sin far (Rasmussen 1925, 9). Af søsterens ung-

domserindringer fremgår også, at familiens børn ivrigt levede med i det aktive menighedsmiljø, og at de modtog varige påvirkninger fra hjemmet og fra de personer, der havde deres gang hér.

Længe før familien Münter kom til København, havde søgningen til S. Petri kirke også givet sig udtryk i en øget efterspørgsel efter begravelsespladser. Allerede i 1600-tallets midte havde selve kirken været så opfyldt af begravelser, at kirkens kollegium havde opkøbt et stykke jord nordvest for kirken, hvor det lod bygge, hvad der siden hen blev kendt som det lange kapel. Tredive år efter blev dette kapel udvidet med endnu et, denne gang trefløjet, og dette fik endelig et par mindre tilføjelser ved gavlene. Københavns brand i 1728 gik stærkt ud over S. Petri kirke og blandt andet det gamle, lange kapel måtte fuldstændig fornys. Men det nyere, trefløjede kapel holdt stand, og den kirkegård, der var indrettet mellem de tre kapelarme og som strakte sig herudfra, blev bevaret og i de næste hundrede år hyppigt benyttet. Den del af kirkegården, der lå på den anden side af kapellet, stødte op til andenpræstens gård på hjørnet af S. Pedersstræde og Larslejstræde, hvor familien Münter boede indtil 1774, da Balthasar Münter med syv års forsinkelse fik overdraget førstepræstens domicil på den anden side af kirken, ud imod Nørregade. Det var et sted, der bogstaveligt talt emmede af fortid, og det spiller en betydelig rolle i Friederike Münters erindringer. Flere oplevelser var hendes alenes. Hun var et sandt barn af sin tid med dens glæde over en samhørighed med naturen og over de oplevelser, der fremmede de store følelser, de sublime. Hun skildrer således, hvordan hendes største glæde var at vandre på kirkegården i måneskin, og hvordan hun gennem længere tid til stadighed opsøgte og tænkte sig ind i en leg med et barn, der var dødt mange år forinden, men som lå fuldstændig velbevaret i sin kiste i gravkælderen i midten, hvor forrådnelsesprocessen næsten stod stille (Brun 1917, 48-49).

Friederike Münter (fig. 4) blev sidenhen gift med den knap tyve år ældre storkøbmand Constantin

Fig. 4. Friederich Münters søster, forfatterinden og skønanden Friederike Brun (1765-1835) samlede mange af tidens kulturpersonligheder omkring sig ved salonselskaber i sit hjem på Sophienholm. Maleri af H.I. Aldenrath 1818.

The sister of Friederich Münter, the writer and bel-esprit Friederike Brun (1765-1835), assembled many of the cultural elite of her time at saloon parties in her home at the Sophienholm estate. Painting by H.I. Aldenrath 1818.

Brun, der med en særlig evne til at forudse tidens skiftende konjunkturer forblev formuende også efter kriseårene omkring Napoleonskrigenes afslutning. Friederike, der først og fremmest blev kendt som forfatter, førte en kosmopolitisk tilværelse med blandt andet flere årelange ophold i Rom, til dels sammen med sit livs sande kærlighed, den schweiziske skribent Karl Victor von Bonstetten. På engang sværmerisk og snusfornuftig vedligeholdte hun et nært venskab til så forskellige kulturpersonligheder som tidligere hofmarskal Johan Bülow, digteren Jens Baggesen, billedhuggeren Bertel Thorvaldsen, arkæologen og numismatikeren Georg Zoëga, den

tyske forfatter Johan Wolfgang Goethe og den franske forfatter Anne Louise de Stäel, født Necker.

Friederike Münters ungdomserindringer giver dog ikke alene et udmærket indtryk af de påvirkninger, der var med til at forme hendes egen personlighed. De rummer også en del oplysninger om broderen Friederich Münters baggrund. Balthasar Münters to ældste børn delte glæden over de romantiske, nationalt-religiøse digtere, der kom i huset: Friedrich Klopstock fra Quedlinburg i det nuværende Sachsen-Anhalt, der også kunne takke J.H.E. Bernstorff for sin indkaldelse til Danmark, og Johannes Ewald, der inspirerede dem til at foranstalte opførelser af Ewalds tragiske syngespil »Balders død« på en amfiteatralsk græsbænk i præstegårdshaven, sammen med deres yngre broder Balthasar samt Friederichs ven Andreas, en søn af Tyge Rothe til Tybjerggård. Tyge Rothe indlagde sig fortjeneste som landbrugsreformator og som filosof, og Friederich mindedes ham siden hen som den, der frem for nogen havde indgydt ham kærlighed til historien og forståelse herfor. De to børn blev endvidere begge opslugt af naturvidenskaben. Blandt faderens nære venner var geodæten Carsten Niebuhr, der i 1767 var vendt hjem efter knap syv års rejse og som den eneste overlevende af de seks deltagere i den stort anlagte, danske ekspedition til det 'lykkelige Arabien'. Niebuhr fattede en særlig interesse for Friederich, men hele familien fik del i hans forberedelser til udgivelsen af hans rejseerindringer. Friederike fortæller endvidere, at Friederich, der fulgte en række forelæsninger på universitetet, blev så begejstret for de fysiske og kemiske eksperimenter, som læge og fysiker, professor Christian Gottlieb Kratzenstein udførte i forbindelse med sine kurser, at han fortsatte dem derhjemme. Den murer, der havde sit værksted ved kirken for at kunne sørge for de løbende reparationer på stedets bygninger, hjalp drengen med op ad kirkegårdsmuren at få bygget et lille laboratorium med et ildsted, og her tilbragte han og Friederike mange ivrige timer med eksperimentalfysik (Brun 1917, 26-28, 35, 55-57, 96-101).

Fig. 5. Tidsbillede af den travle professor Friederich Münter hastende gennem byen. Tegning af ukendt kunster (Museumshistorisk Arkiv, Nationalmuseet).

Contemporary drawing of the busy professor Friederich Münter hurrying through town (Museum Historical Archive, the National Museum).

Efter at Friederich Münter i 1778 var blevet student, fik han tre somre i træk lejlighed til at rejse rundt i det danske landskab, for med stop hos familiens venner på herregårde og landsteder at opsøge oldtids- og middelaldermonumenter. Han deltog i flere arkæologiske undersøgelser (jf. F. Kaul i dette bind) og var fra første færd optaget af spørgsmålet om sammenhængen mellem de synlige rester og den folkelige overlevering, som var knyttet til de-

res brug. På samme måde nøjedes han ikke med at interessere sig for oldsagerne, men inddrog deres oprindelige omgivelser. På sine senere udlandsrejser fortsatte han da også denne levende interesse for alskens mindesmærker. Han blev teolog som sin far og virkede som professor, indtil han i 1808 blev biskop over Sjællands Stift (fig. 3). Men han var altid og på bedste vis både naturvidenskabsmand og åndeligt lærd; en praktiker, som ikke tog sig af tomme formaliteter, som ikke kunne bevæge sig adstadigt, men som altid ilede af sted med hænderne i lommerne eller i frostvejr i en muffe (fig. 5), og som uden at blinke modtog »de fornemste Besøg i sit giennemrøgede Værelse med blottet Hals og nedhængende Strømper«. Men som kunne bjergtage sine omgivelser med sin entusiasme (Rasmussen 1925, 228-29).

Tyge Rothe, Friederich Münters historiske mentor, udgav i 1788 bogen *Om nogle Dannemarks og Norges Fordringer til hinanden*, hvori han beskrev det ideal, at en stats lærdom ved en konges fremsyn kunne samles i »det sande: det prægtige Staetsmuseum, og den Staets Æres Sag! men det forstaar sig da og, at Bestyrerne maatte være Mænd, der vilde have Ære, og kunde krafteligen tilvinde sig den i det nu herlige Europa.« Fire år efter føjede Münter i en artikel i *Kjøbenhavnske lærde Efterretninger* til, at der manglede mere, som »neppe vil komme for Dagen, hvis de ej fremmes ved kongelig Gavmildhed.« Heriblandt var *en Samling af alle nordiske Mindesmærker og Oldsager, som enten ere til, eller om hvilke der haves nøjagtig og paalidelig Efterretning, et Værk, som vilde være des vigtigere, da disse idelig ødelægges, baade af Almuen, og selv ved offentlige Arbeider; thi at en Mængde gamle Begravelses-Høje, Offer- og Tingsteder ere ødelagte ved Vej-Arbejdet i Sjælland, og at selv saadanne, som ved Tradition er berømte, ej ere forskaanede, er almindelig bekjendt og beklaget.*

Münter fik selv syn for sagen, da han godt tyve år efter at han som attenårig første gang havde været i Lejre, atter kom til stedet og måtte konstatere ødelæggelsens hastighed; hvad han som ung havde

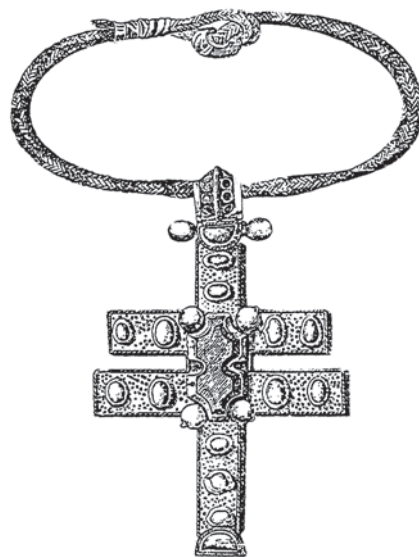

Fig. 6. Det gyldne og ædelstensbesatte Roskildekors fundet i et Kristushoved af træ, der blev kløvet til brænde, efter at krucifikset var købt på en auktion over »skramleri« fra Roskilde Domkirke i 1806. Kobberstik af Magnus Petersen 1854.

The Roskilde Cross, a golden cross with gems found inside a wooden head of Christ, which was chopped up for firewood after the crucifix, to which it belonged, was bought at an auction of 'rubbish' from the Roskilde Cathedral in 1806. Engraving by Magnus Petersen 1854.

set, »er for flere Aar siden forstyrret«. I årene efter udarbejdede han en afhandling om sagen (Münter 1805) og den 10. maj 1806 skrev han til tidligere hofmarskal Johan Bülow på Sanderumgård, at han stod for at aflevere denne afhandling til det danske kancelli, og at han ved samme lejlighed ville anstille det forslag, at *det fra Regjeringens Side maatte gøres Foranstaltninger til at sætte Grændse for Monumenternes Ødelæggelse: ellers har vore Efterkommere om hundrede Aar intet mere. Ingen Gravhøj og intet Alter! og til sin Tid vil vel og Kirkerne efterhaanden spoles, især naar man mærker at der er Ædelstene at fiske i gamle Stykker Træ, ligesom i hint Crucifix, der blev solgt i Roskilde.* (Hermansen 1949, 57-66). Med den sidste bemærkning hentydede Münter til,

Fig. 7. Stenkorset fra Julskov, som Rasmus Nyerup ville besøge under sin rejse til Fyn i 1805, men til sin forfærdelse fandt ophugget, efter sigende til byggesten til en vejbro. Tegning af Søren Abildgaard 1762 i Antikvarisk Topografisk Arkiv, Nationalmuseet.

The stone cross from 'Julskov' that Rasmus Nyerup went to visit on his journey to Funen in the summer of 1805, but to his consternation found broken up, by saying, to building blocks for a bridge. Drawing by Søren Abildgaard, 1762. Antiquarian Topographic Archive, the National Museum.

at der måneden før havde været afholdt en auktion over adskilligt gammelt »skramleri« fra Roskilde Domkirke, og at et af de solgte stykker, kirkens middelalderlige korbuekrucifiks, var blevet hugget til brænde, hvorved det var blevet åbenbart, at der i Kristusfigurens hoved var lagt et kostbart, ædelstensbesat relikviekors (fig. 6) (Hermansen 1931, 267; Nyborg 1981; Nyborg & Thomsen 1983).

Der var i tiden omkring 1800 flere, der var opmærksomme på de farer, der truede de historiske mindesmærker, efterhånden som de gamle landsbyfællesskaber blev opløst, ny jord blev taget under ploven og vejnettet blev udvidet. Blandt de bedst kendte af disse observatører var den virkelystne litteraturprofessor Rasmus Nyerup, der på en rejse i sin hjemegns Fyn i 1805 for alvor fik øjnene op for »den utilgivelige Skødesløshed, hvormed man overalt i begge Rigerne behandler vore Oldsager og Mindesmærker.« Nyerup hæftede sig især ved tabet af enkeltgenstande såsom »Korset ved Julskov eller Runestenen i Flemløse« (fig. 7), og dette gav anledning til, at han året efter udsendte et *Oversyn over Fædernelandets Mindesmærker fra Oldtiden, saaledes som samme kan tænkes opstillede i et tilkomende National-Museum* (Nyerup 1806). Nyerup forestillede sig, at dette museum kunne oplyse det danske folk om dets historie ved at foretage indsamlinger dels af konkrete genstande, dels af allehånde oplysninger om fortidsminder og om fortiden i almindelighed, og tanken vakte tilstrækkelig genklang til, at Nyerup efterfølgende fik tilsendt flere privatsamlinger som en helt konkret optakt til det attræde museum.

Dette faldt fint i tråd med Münters virke for en sikring af den danske historie, som dog ikke blot gik på de løse genstande, men også på de jordfaste fortidsminder, og i et brev til Danske Kancelli af 31. marts 1807 foreslog Münter oprettelsen af en kommission bestående af nogle få fagkyndige mænd, som støttet af en vifte af korrespondenter i de danske og norske provinser og med hjælp fra præster og andre lokalkendte embedsmænd kunne indkomme med forslag til hvilke jordfaste fortidsminder, der skulle bevares, hvad der kunne gøres for at sikre levninger fra middelalderen i kirker og andre offentlige bygninger, hvordan offentligheden bedst kunne orienteres om oldsagernes værdi, hvordan et statsmuseum for oldsager bedst kunne indrettes, og hvordan dette museum kunne blive til offentlig nytte (Hermansen 1949, 72-76). Små to måneder

efter, den 22. maj 1807, gav den aldrende Christian VII med sin underskrift sit samtykke til, at der blev nedsat en 'kongelig Commission til Oldsagers Opbevaring', som skulle agere i henhold til Münters forslag og som blandt sine medlemmer fik både Münter og Nyerup.

Med nedsættelsen af denne kommission og med 'Det kongelige Museum for de nordiske Oldsager', som fulgte med, trådte Danmark atter frem i forgrunden på den europæiske scene. Som Münter havde formuleret den nye institution, lagde den op til at sætte den dansk-norske historie ind i en europæisk sammenhæng. I en ånd, der lå i direkte forlængelse af de tanker, som J.H.E. Bernstorff havde gjort sig, da han 55 år i forvejen indkaldte Paul-Henri Mallet til Danmark.

Både Balthasar Münter, Friederich Münter og Friederike Brun, født Münter, ligger begravet på S. Petri kirkegård. Familiegravstedet (fig. 8) er placeret udfor gavlen af det lille kapel, Lentes kapel, der i 1703-04 blev føjet til den vestre arm af det trefløjede kapel nærmest Larslejstræde, dvs. i den såkaldte nye urtegård. Dette område er i nyere tid blevet stærkt reduceret, og da gravminderne som følge heraf er blevet trængt sammen, er det nu ikke længere muligt at få et pålideligt billede af begravelsespladsen i dens ældste skikkelse. Det münterske gravsted er bygget op omkring en niche i kirkegårdens hegnsmur; her findes monumentet over Balthasar Münter, †1793. Det er udført af billedhuggeren Johannes Wiedewelt, der havde været knyttet til inderkredsen omkring Frederik V, men som havde forstået at tilpasse sig de skiftende tider og som blev sin tids hyppigst benyttede leverandør af gravminder. Han kendte den nogenlunde jævndrende Münter personligt, men har kun udtalt sig om hans prædikener i et brev, hvor han samtidig falbyder gipskopier af sit portræt af den afdøde biskop (Kryger 1985, 86). Mindesmærket over Balthasar Münter er af marmor og består af et højt fodstykke med et pilasterflankeret skriftfelt toppet af en medaljon, der som Wiedewelt yndede rummer et profilportræt af den afdøde.

Fig. 8. Familien Münters gravsted på S. Petri kirkes kirkegård. Nichen i midten med mindesmærket for Balthasar Münter, udført i marmor af Johannes Wiedewelt, er flankeret af mindetavlerne over Friederich Münter og hans søster Friederike Brun udført i marmor af H.E. Freund (foto Ulla Kjær, Nationalmuseet).

The burial place of the Münter family in the churchyard at the Church of St. Petri. The centre niche with the sepulchral monument of Balthasar Münter carved in marble by Johannes Wiedewelt is flanked by the epitaphs of Friederich Münter and his sister Friederike Brun carved in marble by H.E. Freund (photo by Ulla Kjær, the National Museum).

Mindetavlerne over henholdsvis Friederich Münter, †1830, og Friederike Brun, født Münter, †1835, er placeret på muren på hver sin side af nichen med monumentet over deres far. De er udført af billedhuggeren Herman Ernst Freund og består af kvadratiske portrætrelieffer over indskrifter med pryddrosetter udført i marmor og omgivet af sandstensrammer. Skønt de to søskendes ægtefæller ikke er nævnt på mindetavlerne, er de begge også begravet i S. Petri kirke.

Ved skæbnens tilskikkelse er mindesmærket nærmest det münterske gravsted den flere gange flyttede sten over hofprædikant, biskop og prokansler Erik Pontoppidan, der ifølge gravskriften aldrig

med vilje gjorde uret mod nogen, om end han med lethed tilgav dem, der gjorde uret mod ham. Af tre fredfyldte og lykkelige ægteskaber efterlod han sig ti håbefulde børn, og af sine litterære sysler efterlod han sig en række skrifter, som fremtidige århundreder ville have nytte af. En supplerende indskrift gjaldt hans tredie hustru, Johanna de Hofman, der skulle dele hans grav som hun havde delt hans leje. Johanna de Hofman, der først døde i 1809, var efter Erik Pontoppidans død blevet boende i universitetsbygningen overfor den præstebolig, som Balthasar Münter overtog i 1774, og hun var igennem mange år en fortrolig ven af såvel denne som hans hustru (Brun 1917, 54). Nu er naboskabet atter symboliseret i kirkens nye urtegård. Men sammenstillingen af gravminderne giver samtidig en essens af den danske mindesmærkeregistrering og -bevaring. Pontoppidans nok vigtigste litterære arbejde er *Den Danske Atlas*, en grundig topografisk beskrivelse af hele Danmark, der blev til på grundlag af indberetninger indsamlet fra præster landet over og som blev fortsat efter initiativtagerens død af blandt andet hans svoger Hans de Hofman. Dette atlas var ligesom Mallets danmarkshistorie et udslag af de bestræbelser på at synliggøre de danske kultur- og naturværdier og på at fremme dansk arbejde, som havde præget Frederik V's regeringstid. Det fik en mindst lige så lang levetid. Pontoppidans indsamlingsprincipper gentog sig i Oldsagskommissionens arbejde, og hans atlas fik en levedygtig efterkommer i den hundrede år yngre kabinetssekretær Jens Peter Traps *Statistisk topografiske beskrivelse over kongeriget Danmark*, der udkom i 1858-60. Dette værk er blevet et standardværk, som senest er kommet i en femteudgave i 1953-72.

Traps sognebaserede Danmarksinddeling udgør den dag i dag grundlaget for det arkiv på Nationalmuseet, det Antikvarisk Topografiske Arkiv, som rummer museets historie og heriblandt også de præsteindberetninger, der blev sendt ind til Oldsagskommissionen efter 1807.⁴ I museets samlinger findes hovedet af Kristusfiguren fra Roskilde

domkirke og det fornemme relikvie Kors. Men en tur gennem det store og brogede hus viser mange andre aspekter af nationens og dens menneskers historie. Stedet afspejler på smukkeste vis det samspil mellem det nationale og det internationale, der lå bag oprettelsen af Den kongelige Commission til Oldsagers Opbevaring og Det kongelige Museum for de nordiske Oldsager – og hvoraf præstesønnen fra S. Petri kirke med sine mange facetter var en så væsentlig del.

Noter

1. For S. Petri kirke generelt, jf. *Danmarks Kirker, Kbh. By*. Bd. 1, s. 229-455.
2. Bernstorffs omfattende korrespondance er bevaret på blandt andet Rigsarkivet, *De Bernstorffske arkiver*, og store dele er publiceret af Aage Friis (1904-13).
3. 'Den danske adel er fåtallig'. I 1760'erne var den gamle danske adel, der traditionelt også havde været embedsmandsstanden, ganske rigtigt i mindretal indenfor eliten, men forholdet var ret komplekst, jf. Steffen Heiberg (2004, især s. 89-94). For Bernstorffs svar på de i alt syv anklagepunkter, jf. Rigsarkivet, *De Bernstorffske arkiver*, 5130. 0.1.
4. Indberetningerne er publiceret af Christian Adamsen & Vivi Jensen (1995-2003).

Litteratur

- Adamsen, C. & V. Jensen (red.) 1995-2003. *Danske Præsters Indberetninger til Oldsagskommissionen af 1807*. Bind 1-5. Højbjerg, Wormianum.
- Andreasen, Ø. (udg.) 1937. *Aus den Tagebüchern Friedrich Münters 1772-86*. Bd. 1. Kopenhagen & Leipzig, P. Haase & Sohn – Otto Harrassowitz.
- Bobé, L. (udg.) 1900. Biskop Frederik Münters Selvbiografi. I: *Personallhistorisk Tidsskrift*. 4. rk., III, s. 157-74.
- Bobé, L. 1925. *Das deutsche Sct. Petri Gemeinde*. København.
- Brun, F. 1917. *Ungdomserindringer*. København. (Udgivet af L. Bobé i dansk oversættelse efter *Wahrheit aus Morgen träumen*. Aarau 1824).
- Danmarks Kirker, Kbh. By*. Bd. 1. København, G.E.C. Gads Forlag.
- Friis, Aa. 1904-13. *Bernstorffske Papirer I-III*. København, Nordisk Forlag.
- Glebe-Møller, J. 2007. *Struensees vej til skafottet*. København.

- Heiberg, S. 2004. Herskab gennem tiderne. I: *Herregården. Menneske – samfund – landskab – bygninger*. John Erichsen & Mikkel Venborg Pedersen (red.). Bd. I, s. 37-118. København, nationalmuseet.
- Hermansen, V. 1931. Oprettelsen af »Den kongelige Commission til Oldsagers Opbevaring« i 1807. *Aarbøger for Nordisk Oldkyndighed og Historie*. III rk., 21. bd., s. 265-320.
- 1949. Frederik Münter og den danske Oldgranskning. I: *Frederik Münter. Et Mindeskrift*. Bd. I:2, s. 38-84. København, P. Haase & Søn.
- Horstbøll, H. 2008. Northern Identities and National History – Paul Henri Mallet, Peter Frederik Suhm and Tyge Rothe. I: Haakonssen, K. & H. Horstbøll (udg.). *Northern Antiquities and National Identities. Perceptions of Denmark and the North In the Eighteenth Century*. Historisk-filosofiske Meddelelser 101. København, Det kongelige Danske Videnskabernes Selskab.
- Kjær, U. 2007. En storpolitisk afskedigelse i 1770. Breve mellem kong Christian VII og zarina Katharina II. *Danske Magazin*. 9. rk., 4. bd., 5. hft., s. 11-27.
- Kryger, K. 1985. *Allegori og borgerdyd. Studier i det nyklassicistiske gravmæle i Danmark 1760-1820*. København.
- Münter, F. 1805. Lejre i Sjælland i Begyndelsen af det Nittende Aarhundrede. *Det skandinaviske Litteraturselskabs Skrifter* 1805:II, s. 265-324. (Udgivet særskilt af Andreas Seidelin 1806).
- Nyborg, E. 1981. Det store krucifiks. *Skalk* 1981:5, s. 3-8.
- Nyborg, E. og V. Thomsen 1983. Roskilde domkirkes triumfkrucifiks. *Nationalmuseets Arbejdsmark* 1983, s. 187-209.
- Nyerup, R. 1806. *Historisk-Statistisk Skildring af Tilstanden i Danmark og Norge i ældre og nyere Tider*. Bd. IV. København.
- Pentz, P. 2007. En kommission ser dagens lys. *Nyt fra Nationalmuseet*, nr. 114, marts-maj 2007.
- Rasmussen, A. 1925. Frederik Münter. Hans Levned og Personlighed. *Frederik Münter. Et Mindeskrift*. Bd. I:1. København, P. Haase & Søn.

Friederich Münter and the Church of St Petri

In 1763 the so-called patronage of the German St Petri church in Copenhagen was transferred to the head of the German chancellery, i.e. J.H.E. Bernstorff, who was the foreign minister of the Danish-Norwegian double monarchy. Patronage meant responsibility for appointments and for economical dispositions related to the church. Bernstorff, who was ever the Danish king's loyal servant, and always intent upon glorifying the king's realms, immediately saw to it that one of the best preachers at the time, the court chaplain at Gotha, Balthasar Münter, was summoned to St Peter's in the summer 1765 Münter moved to Copenhagen with his wife and their two children, a baby daughter Friederike and a son called Friederich, who was just under 4 years old.

Balthasar Münter's home became a rendezvous for the intellectual elite towards the end of the 1700's. Politically the first twenty years of his life in Denmark were turbulent. When Frederik V died in 1766 his son, the psychically unstable Christian VII, ascended the throne, and the power now

belonged to whoever was able to manage the king, which meant that from 1770-72 the king's personal physician, J.F. Struensee, was the actual ruler, but because of his relationship with the queen he was deposed and executed, and there followed a twelve-year-long interregnum presided over by the cabinet secretary Ove Høegh-Guldberg, until the young crown prince Frederik (VI) got control of the government by a coup. Balthasar Münter was appointed spiritual advisor for Struensee, whom he ended up liking despite his displeasure with his politics.

Balthasar Münter's children were brought up as free and independent beings, eagerly participating in the active congregational life, and they received lasting impressions from their home and from those people who were regular visitors there. The daughter Friederike who became known as the author Friederike Brun has, in her memories from her youth, described a number of these visitors: poets like F.G. Klopstock and Johannes Ewald, scientists like the ge-

odesist Carsten Niebuhr and humanists like the historian and agricultural reformer Tyge Rothe. The son Friederich became a theologian like his father. From his early youth he was keenly interested in history and travelled a lot in various parts of Denmark. Stopping with friends of the family at manor houses and country residences he was able to visit monuments from antiquity and the Middle Ages and to partake in archaeological excavations.

In 1788 Tyge Rothe described the ideal that a nation's accumulated knowledge ought to be gathered together in a state museum, and four years later Friederich Münter resumed the idea, adding that time limited improvements like the cultivation of new land and the establishment of new roads might constitute a threat to antiquities in situ. At the time the interest in national history was growing.

Already in the 1750's, when summoning the Frenchman Paul-Henri Mallet, Bernstorff had seen to it that a history of Denmark was published in French, at that time the principal language in Europe. Ten years later *Den Danske Atlas* was published thanks to the court chaplain Erik Pontoppidan. This work was a description of all Denmark based upon reports from clergymen all over the country. In the early years of the nineteenth century not only Friederich Münter, but also his contemporary, professor of literature Rasmus Nyerup, travelled around the country, and both witnessed the carelessness squandered on antiquities and monuments of the past, and so, in 1806 Nyerup published his thoughts on the establishment of a national museum where evidences of the past and its memories might be gathered together, thus providing it with the means to inform citizens of the country of their glorious history. Friederich Münter picked up the thread suggesting the establishment of a committee

of experts who, based on a number of correspondents, would be able to submit suggestions how to protect antiquities in situ and secure historically interesting buildings and also how best to establish a state museum for antiquities in a way that would enable it to become of public use. On the 22nd May 1807 the king gave his consent to the plan and to the appointment of a royal committee dedicated to the protection and safe-keeping of antiquities, which was to act on the suggestions proposed by Münter. Both Münter and Nyerup became members of this committee.

The new antiquity committee followed the principles laid down by Erik Pontoppidan earlier with respect to assembling material for his book. The system proved durable as demonstrated when the cabinet secretary Jens Peter Trap in 1858-60 published his *Statistical Topographical Description of the Kingdom of Denmark*, a standard work, which appeared in a fifth edition in 1953-72.

Today the sepulchral monuments to Balthasar Münter, his children Friederich and Friederike Münter and Erik Pontoppidan can be seen next to each other at St Peter's latest additional churchyard, the so-called herb garden.

Translated by Lise Lock

Ulla Kjær
Nationalmuseet
Afd. for Middelalder
Frederiksholms Kanal 12
DK-1220 København K

Ulla.Kjaer@natmus.dk